

**ЩОРІЧНИЙ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КОНКУРС
«КРАЩИЙ ДЕРЖАВНИЙ СЛУЖБОВЕЦЬ»**

Творча робота учасника третього туру
щорічного Всеукраїнського конкурсу
«Кращий державний службовець»

на тему:

«Нормативно-правове забезпечення професійної етики
державних службовців в Україні»

Ботош Галина Йосипівна

Головний спеціаліст відділу роботи
із зверненнями громадян апарату

Закарпатської обласної державної адміністрації

17.08.2018

дата виконання

підпис учасника

2018 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 Управлінська етика та її складові	5
РОЗДІЛ 2 Правове забезпечення етики поведінки державного службовця ..	8
РОЗДІЛ 3 Актуальні проблеми у регулюванні етики державних службовців	13
ВИСНОВКИ	16
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	18

ВСТУП

Забезпечення прав і свобод людини і громадянина визначають головний зміст та спрямованість діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, а отже, й діяльності усіх державних службовців. У межах своїх повноважень вони повинні створювати необхідний механізм реалізації громадянами їхніх конституційних прав та свобод, а також своєчасно і професійно надавати необхідні громадянам адміністративні послуги.

Наявність взаємозв'язку громадянина з державними службовцями потребує не лише відповідного нормативного закріплення правового статусу останніх та визначення службових повноважень, але й урегулювання професійної етики державного службовця. В умовах повномасштабної інтеграції до європейських стандартів це питання стає осердям подальшого розвитку державної служби зокрема і державної служби загалом.

Окремі аспекти цієї теми ставали предметом наукового дослідження представників адміністративного права і державного управління, серед яких варто виокремити В.Авер'янова, Ю.Битяка, Т.Василевську, М.Новікову, М. Рудакевич, А.Сдобнову, Н.Янюк, та багатьох ін. Загалом автори виділяли етику як складовий елемент правового статусу державного службовця і наголошували на необхідності дотримання службовцем етичних норм у своїй діяльності. Своєю чергою це має вплинути на підвищення авторитету і ефективності державної служби в цілому, тобто як державної служби, так і служби в органах місцевого самоврядування [14].

Актуальність теми зумовлена тим, що професійно-етична культура державного службовця допомагає уточнити та втілити в життя професійні та моральні цінності в будь-яких умовах, вона не створює нові принципи та поняття а підлаштовує вже сформовані норми до специфічної сфери державно-управлінської діяльності. Побудова ефективного механізму реформування професійно-етичної культури державних службовців, вдосконалення та

підняття рівня системи державної служби, розкриття дієвих механізмів її вдосконалення стали головними завданнями державного управління на сьогодні.

Вказуючи на домінуючу роль діяльності державних службовців у втіленні у життя завдань і функцій держави, важливо наголосити на необхідності забезпечення реформування інституту державної служби відповідно до сталих тенденцій європейського врядування на засадах гуманізму. Адже однією з найважливіших проблем сучасного суспільно-політичного розвитку є проблема співвідношення між державою й громадянином. Тому пріоритетами державної політики мають виступати підвищення авторитету державної служби в суспільстві через побудову відносин між державою та громадянином на засадах партнерства, вдосконалення організаційних форм, методів та засобів забезпечення прав і свобод людини в державному управлінні тощо. У сучасному суспільстві постійно зростає увага до питань етики державних службовців. Це обумовлено все більш вираженою залежністю перспективи розвитку людської цивілізації від тих моральних принципів і норм, якими службовці керуються у своїй діяльності. Все це зумовлює необхідність постійного осмислення, дослідження та вдосконалення етичних норм професійної поведінки та іміджу державних службовців, що в свою чергу, сприятиме досягненню стратегічних цілей держави [1].

Мета роботи – аналіз нормативно-правових актів, що визначають основні вимоги до етичної поведінки державних службовців в Україні та з'ясування їх місця і ролі у професійній діяльності.

Розділ 1

УПРАВЛІНСЬКА ЕТИКА ТА ЇЇ СКЛАДОВІ

Актуалізація ролі державного управління як виду суспільної діяльності обумовила широке використання досягнень багатьох наук, серед яких провідне місце посідають "поведінські науки" і поряд з цим все більше зростає інтерес до етичних проблем.

В західних країнах опрацьовано багато різних рекомендацій, які стосуються "людських відносин", "етичних кодексів" для керівників, книг з етики службового і неслужбового спілкування. В основному, це ретельно відпрацьований інструмент управлінського впливу на свідомість людей в процесі спільної праці.

Вирішальними умовами для досягнення економічного прискорення в розвитку українського суспільства є працелюбство, творчість, діловитість, талант і професійна майстерність людей. В активному заохоченні цих якостей людей все більшого значення набувають моральний підхід і рівень свідомості працівників, у тому числі державних службовців. Необхідно акцентувати увагу на якостях, які містять соціальну небезпеку – це несправедливість, нечесність, інші вади.

З метою з'ясування етичних засад діяльності державних службовців доцільно звернутися до етимологічного походження терміна «етика». У сучасному науковому розумінні етика – це філософська наука, яка вивчає мораль, з'ясовує її місце в системі суспільних відносин, аналізує її джерела, природу, характер та структуру, досліджує моральні категорії. Етикет службових взаємин визначають як сукупність найбільш доцільних правил поведінки людей у трудових колективах, обумовлених найважливішими принципами загальнолюдської моралі і моральності [4].

Етика державного службовця – це система норм поведінки, порядок дій і правил, взаємин і принципів у державно-службових відносинах, що являють

собою сукупність найбільш придатних, глибоко усвідомлених і конкретизованих, які належать даному суспільству і є нормами загальнолюдської моралі.

Управлінська етика – це система етичних знань і практичних рекомендацій, які орієнтовані на управлінську діяльність. Основними принципами сучасної управлінської етики є колективізм, соціальна справедливість, єдність слова і справи.

Ділова етика в широкому розумінні – це сукупність етичних принципів і норм, якими має керуватися діяльність організацій та їхніх членів.

Етика включає такі явища: етичну оцінку як внутрішньої, так і зовнішньої політики організації в цілому; моральні принципи членів організації, тобто професійну мораль; моральний (психологічний) клімат в організації; норми ділового етикету - ритуалізовані зовнішні норми поведінки. Вживання різних термінів - "етика" (грецьк.) і "мораль" (лат.) - не є випадковим. В українській мові існує ще слово "моральність". Розрізнення змісту цих трьох термінів має в етиці (як у науці про мораль) і філософії свою історію. У літературі, присвяченій проблемам ділової етики, якщо автори взагалі вважають за необхідне відрізнити "етику" від "моралі", як правило, передбачається, що етичні аспекти представлені в соціальних взаємодіях, а моральні - у внутрішніх оцінках особистості. Однак і в тому й в іншому випадку йдеться про розрізнення добра і зла, справедливого і несправедливого, гарного і поганого.

Предметом особливо особливої уваги стали етичні проблеми ділового життя в США. Обов'язковий курс етики читається не тільки на філософських і теологічних факультетах, а й у різних школах бізнесу. Великі компанії організують курси етики для своїх співробітників. Безліч компаній створюють корпоративні етичні кодекси, формулюючи в письмовому вигляді етичні принципи корпорації, правила поведінки, відповідальність адміністрації щодо своїх працівників. Однак видання етичного кодексу нерідко служить лише поступкою суспільній думці і є як першим, так і останнім кроком у вирішенні етичних проблем [12].

І все-таки увага громадськості до етичних проблем змушує державних службовців робити етичний аналіз своєї діяльності. Від нарікань на невловимий і неконтрольований характер моралі, що предметом досліджень з етики, робляться спроби перейти до перетворення етичних аспектів діяльності організації в планований і контрольований порядок, тобто інституціоналізувати мораль.

Розділ 2

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕТИКИ ПОВЕДІНКИ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ

Безперечно, самого лише визнання вагомості професійної етики недостатньо. Одним з дієвих заходів підвищення авторитету державної служби в суспільстві, протидії корупції та підвищення культури управління є законодавче врегулювання питань професійної етики державної служби. Законодавче закріплення етичних стандартів державної служби, з одного боку, є свідченням свідомого прагнення держави утверджувати в системі суспільних відносин моральні цінності, а з іншого – вказує на те, що право підноситься до рівня моральних цінностей. Моральне значення правового закріплення моральних цінностей державних службовців полягає в тому, що право, допомагаючи державній службі бути послідовною у своїй діяльності, в утвердженні проголошених моральних стандартів, водночас не дозволяє відступати від закріплених цінностей і принципів. Якщо ж право не виконує своєї функції у державному управлінні, то в суспільних відносинах розвиваються безвідповідальність, а в суспільстві – недовіра до держави й апатія народу [11].

Етичні засади державної служби України закріплюються в багатьох нормативно-правових актах. Зокрема, в Конституції України закріплюються права і свободи громадян України, проголошується, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (ст. 3). Стаття 19 Конституції визначає, що «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та

у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [2].

Етичні вимоги до державних службовців знаходять правове забезпечення в Законі України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. У ст. 8. Закону «Основні обов'язки державного службовця» визначено, що державний службовець повинен: дотримуватися Конституції та законів України, діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; дотримуватися принципів державної служби та правил етичної поведінки; поважати гідність людини, не допускати порушення прав і свобод людини та громадянина; з повагою ставитися до державних символів України; обов'язково використовувати державну мову під час виконання своїх посадових обов'язків, не допускати дискримінації державної мови і протидіяти можливим спробам її дискримінації; виконувати рішення державних органів, накази (розпорядження), доручення керівників, надані на підставі та в межах повноважень, передбачених Конституцією та законами України; зберігати державну таємницю та персональні дані осіб, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, а також іншу інформацію, яка відповідно до закону не підлягає розголошенню [5].

Крім згаданої статті 8, у Законі України «Про державну службу» є ряд положень, які прямо не вказують на етику поведінки державного службовця, але безпосередньо з нею пов'язані. Це, наприклад, стаття 36 – «Присяга державних службовців». Присягу приймають державні службовці, які вперше зараховуються на державну службу, і її можна розглядати як один із засобів забезпечення законності й етичності в діяльності державних службовців. Присяга є, так би мовити, фундаментом виконання обов'язку на державній службі, її текст вказує на пріоритетну роль Конституції. Державна служба має в основі конституційні положення. Саме вони є етичними обмеженнями дій державного службовця і основою довіри з боку громадян [11].

З 12 липня 2012 р. до 26 квітня 2015 р. суто професійно-етичний регламентації в державному управлінні був присвячений Закон України «Про

правила етичної поведінки», який визначав керівні норми поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування під час виконання ними службових повноважень та порядок притягнення їх до відповідальності за порушення таких норм. Але він втратив свою чинність на підставі прийняття 14 жовтня 2014 р. Закону України «Про запобігання корупції», де Розділ VI присвячений правилам етичної поведінки державних службовців. Водночас Закон передбачає можливість за потреби розробляти та забезпечувати виконання галузевих кодексів чи стандартів професійної етики. З огляду на зазначене посадові особи під час виконання своїх службових повноважень зобов'язані неухильно дотримуватися вимог цього Закону та загальновизнаних етичних норм поведінки, бути ввічливими у стосунках із громадянами, керівниками, колегами і підлеглими. У згаданому розділі Закону визначено, що особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та прирівняні до них особи, виконують свої службові чи представницькі повноваження політично нейтрально, уникаючи демонстрування у будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів, не використовуючи службових повноважень в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків, діють неупереджено, незважаючи на приватні інтереси, особисте ставлення до будь-яких осіб, на свої ідеологічні, релігійні або інші особисті погляди чи переконання; мають сумлінно, компетентно, вчасно, результативно і відповідально виконувати службові повноваження та професійні обов'язки, рішення та доручення органів і осіб, яким вони підпорядковані, підзвітні або підконтрольні, не допускаючи зловживань і неефективного використання державної і комунальної власності [8]. Основна етична вимога, якої слід дотримуватись у службових взаємовідносинах, – збереження гідності людини в незалежності від її місця в ієрархічній структурі органу влади. Важливими також для працівників є дотримання загальної культури поведінки, моральних норм, порядність.

На сьогодні спеціальним правовим актом, що встановлює основні

вимоги до етичної поведінки державних службовців в Україні, є Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування (далі – Загальні правила), затверджені Наказом Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 р. № 158 [6].

Зокрема, в Загальних правилах зазначено, що державні службовці повинні сумлінно, компетентно, результативно і відповідально виконувати свої посадові обов'язки, проявляти ініціативу, а також не допускати ухилення від прийняття рішень та відповідальності за свої дії та рішення. Державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування під час виконання своїх посадових обов'язків зобов'язані неухильно дотримуватись загальноновизнаних етичних норм поведінки, бути доброзичливими та ввічливими, дотримуватись високої культури спілкування (не допускати використання нецензурної лексики, підвищеної інтонації), з повагою ставитись до прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, об'єднань громадян, інших юридичних осіб, не проявляти свавілля або байдужості до їхніх правомірних дій та вимог [6].

Також державні службовці повинні запобігати виникненню конфліктів у стосунках з громадянами, керівниками, колегами та підлеглими й зобов'язані виконувати свої посадові обов'язки чесно і неупереджено, незважаючи на особисті ідеологічні, релігійні або інші погляди.

Перш за все, державний службовець покликаний вживати заходів щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, недопустимості випадків провокування конфлікту працівниками державних органів. Але практика показує, що основним провідником конфліктних ситуацій виступають саме державні службовці, що може означати або про зневажливе відношення до людей, що є неприпустимим для державного службовця, або ж про низький рівень професійної кваліфікації, не кажучи вже про виховання і культуру [11].

В п. 8 Загальних правил чітко визначено, що державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування мають дбати про авторитет

державної служби і служби в органах місцевого самоврядування, а також про позитивну репутацію державних органів та органів місцевого самоврядування, що включає дотримання правил етикету, належного зовнішнього вигляду, забезпечення високої якості роботи, встановленого внутрішнього службового розпорядку [10].

Утвердженню етики державної служби сприяють також Закони України «Про запобігання корупції», «Про очищення влади», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про доступ до публічної інформації», «Про зверення громадян», «Про державну таємницю», Кодекс законів «Про працю», «Про інформацію» та ін.

Отже у законах та правових актах закріплено перелік стандартних заборон та обмежень для державних службовців стосовно професійної етики, виконання яких безпосередньо пливає на рівень професіоналізму службовців та рівень довіри населення до влади.

Розділ 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ У РЕГУЛЮВАННІ ПИТАНЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Аналіз вказаних нормативно-правових актів дає змогу зробити висновок, що переважна кількість запропонованих норм тим чи іншим чином стосується вчинення державними службовцями корупційних діянь, регламентуючи поняття і ознаки корупції та конфлікту інтересів. Значно менша увага приділяється призначенню державної служби та окремим аспектам службової етики як-то носіння одягу офіційно-ділового стилю, прагнення до покращення рівня професіоналізму, збереження державного майна, сумлінне виконання обов'язків та рішень державних органів і посадових осіб, вказівок і розпоряджень власних керівників.

На думку науковців, законодавець припускається помилки, характеризуючи етичну поведінку державного службовця у більшій мірі як таку, що є тільки антикорупційною. Погоджуючись з позицією Т. Василевської, не відкидаємо, що саме етика постає одним із засобів боротьби з корупцією [1]. Але вважаємо, що немає необхідності зводити етику державного службовця тільки до антикорупційної поведінки чи службової діяльності як це прийнято у більшості нормативно-правових актів, які закріплюють етичні норми.

Ця позиція підтверджується положеннями Рекомендації № R (2000) 10 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців, що закріплює Модельний кодекс поведінки державних службовців [9]. Саме тут відмітимо, що останній містить не тільки антикорупційні норми чи норми щодо сумлінності виконання покладених на державного службовця обов'язків, але й питання ввічливості, політичної і громадської діяльності, несумісних інтересів, перевірки чесності кандидатів при прийнятті на роботу, заборони привілейованого ставлення до колишніх державних службовців тощо. У ст. 9 Модельного Кодексу поведінки державних

службовців визначено: «Державний службовець зобов'язаний завжди поводитись таким чином, щоб була забезпечена віра громадськості у чесність, безсторонність і ефективність публічної влади». Така вимога вказує на необхідність дотримання державними службовцями певних стандартів у поведінці не лише під час безпосереднього виконання ними завдань і функцій держави або місцевого самоврядування, але й у позаробочий час [14].

З цієї точки зору Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, затверджені наказом Національного агентства України з питань державної служби № 158 від 05.08.2016 року (далі – Загальні правила) є більш наближеними до запропонованого Радою Європи Модельного кодексу. Водночас, зазначеним Загальними правилами не враховується положення щодо захисту приватного життя державних службовців (ст. 17 Модельного кодексу), що ставить їх у нерівне становище з іншими особами приватне життя яких вони відповідно до п. 12 Загальних правил повинні поважати.

Одночасно, узагальнюючі норми, прийняті у Загальних правилах, такі як: дотримуватись загальноновизнаних етичних норм поведінки, носити одяг офіційно-ділового стилю який не суперечить загальноприйнятим вимогам пристойності [6] не дають повної уяви чого очікується від державних службовців.

Вважаємо, що знання основних принципів професійно-етичної культури повинно дозволяти державному службовцю впевнено орієнтуватися в будь-якій нестандартній ситуації і не робити помилок, що дозволить оточуючим сумніватися в його доброчесності і можуть завдати серйозної шкоди його репутації та репутації державного органу [10]. Тому до Загальних правил поведінки потрібно розробити алгоритми дій для державних службовців у стандартних та нестандартних ситуаціях. Адже законодавство, зобов'язуючи державних службовців до професійно-етичної поведінки, не пояснює алгоритм їхніх дій у разі порушення їх прав. Це стосується права на повагу до честі і гідності, закріпленого Конституцією України та в Законі України «Про

державну службу». Крім основоположних принципів та цінностей державної служби, тут мають міститися поради та ілюстративні приклади, які б могли допомогти службовцям у вирішенні практичних завдань щодо носіння одягу офіційно-ділового стилю, правил етикету і протоколу, психологічним аспектам спілкування з громадянами. Крім того, мають надаватися посилання, яким документом, або чиєю допомогою можна скористатися при вирішенні складної професійно-етичної дилеми.

ВИСНОВКИ

Отже, аналізуючи законодавство, розпочаті реформи та узагальнюючий досвід, загалом можна зробити висновок, що основи репутації державного службовця закладаються за допомогою законів та нормативно-правових актів, які напрямую підтримують професійно-етичну культуру державного службовця, а саме Законів України «Про державну службу», «Про запобігання корупції», «Про доступ до публічної інформації», наказом Національного агентства з питань державної служби від 05 серпня 2016 р. № 158 «Про затвердження Загальних правил поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування». Окремим важелем у цьому блоці пропонуємо вказати присягу державного службовця. А також Законів та нормативно-правових актів, які підтримують професійно-етичну культуру державного службовця, а саме: Положення про застосування стимулюючих виплат державним службовцям, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 06 квітня 2016 р. № 289, Положення про систему підготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 07 липня 2010 р. № 564 та ін.

Орієнтуючись на наявні теоретичні розробки у даній сфері та проведений аналіз нормативної бази щодо забезпечення професійно-етичної культури державного службовця в Україні, можна вважати, що професійна культура державного службовця складається з таких елементів: вміння та навички роботи з інформацією (інформаційна культура); особиста мотивація: знання, вміння, навички щодо роботи з офісною технікою; знання, пов'язані з безпосереднім виконанням функцій держави; вміння здійснювати самостійне дослідження, підвищення загальноосвітнього культурного рівня; комунікативна культура; командна робота; професійні цінності та моральні якості; етично-правова культура. Досягти гармонізації вимог загальнолюдської моралі та професійної

моралі державних службовців можливо через форми і методи незалежного суспільного контролю над діяльністю окремих спеціалістів та професійної групи в цілому, через прозорість, зняття зайвих заборон і обмежень, суспільний діалог, свободу обговорення.

Варто зазначити, що на рівні нормативно-правових документів практично неможливо скласти вичерпний перелік правил поведінки державних службовців. Адже багато дій за своєю сутністю не можуть регулюватися правовими нормами, оскільки регулюються нормами моралі, що й обумовлює необхідність розробки сучасних морально-етичних норм поведінки державного службовця. Отож, не викликає сумніву той факт, що найкращою гарантією запобігання зловживанням владою, корупції й іншим є особисті достоїнства та високі моральні якості службовця і, насамперед, професійна честь та професійний обов'язок. На сьогодні безперечним є і той факт, що ці якості треба виховувати, щоб етика стала надбанням кожного і лише доповнювалася законом як засобом зовнішнього примусу.

Попри наявні позитивні зрушення у вирішенні питання нормативно-правового забезпечення професійно-етичної культури державного службовця в Україні, проблема вдосконалення механізмів організаційного середовища професійно-етичної культури залишається відкритою. Зокрема, йдеться про створення етичної інфраструктури асоціацій державних службовців, що не сприймають професійно-етичних порушень, аналітичних центрів для обговорення проблем професійно-етичної культури, впровадження професійно-етичного навчання (організація та проведення відповідних курсів поліпшення професійної етики державних службовців, дистанційне навчання підвищення кваліфікації в даній сфері), подальше вдосконалення законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Василевська Т.Е. Етика державних службовців і запобігання конфлікту інтересів – Київ, 2013. – (НАДУ при Президентові України Інститут підвищення кваліфікації керівних кадрів).
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.// Відом. Верховної Ради України.-1996. – №30.
3. Новікова М.М. Щодо нормативно-правового забезпечення професійної етики державних службовців в Україні [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: lega/activity.com.ua/index.
4. Правове забезпечення етики поведінки державних службовців [Електронний ресурс]. – 24. – Режим доступу до ресурсу: www.solor.gov.ua/ivfo/19/5865.
5. Про державну службу Закон України. Відомості Верховної Ради України 2016 № 4 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
6. Про затвердження Загальних правил поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: наказ Національного агентства з питань державної служби України від 5 серпня 2016 р. № 158. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16>.
7. Про затвердження правил етичної поведінки державних службовців. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2016 р. № 65 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/65-2016>.
8. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 49. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

9. Рекомендації № R (2000) 10 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://crimcor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/publish/article>.
10. Сдобнова А.Г. Нормативно-правове забезпечення професійно-етичної культури державного службовця в Україні//Вчені записки ТНУ ім. Вернадського. Серія: Державне управління. Том 29 (68) № 1 2018
11. Сорокіна Н.Г. Аналіз основних вимог до етичної поведінки державних службовців в Україні: правовий аспект / Н.Г.Сорокіна // Аспекти публічного управління. – 2017. – Т.5. – №1-2(39-40). – С.13-18
12. Управлінська етика та її складові [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://pidruchniki.com/10020805/menedzhment/upravlinska_etika_skladovi
13. Щегорцова В.М. Нормативно-правове забезпечення формування громадської компетентності державних службовців. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2017-4/doc/...03pdf.
14. Янюк Н. Актуальні проблеми у регулюванні питань професійної етики публічних службовців. // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2014. – №59.